

AB'NİN TEMEL DAYANAĞI OLARAK GATT'IN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Prof. Dr. Ayşe Füsün ARSAVA^{2**}

Öz

AB'nin temel dayanağı olarak GATT'ın değerlendirildiği makalede GATT'ın Avrupa entegrasyonunun yolunu açan rolü ve günümüzdeki işlevi ele alınmaktadır. GATT'ın WTO'na (Dünya Ticaret Örgütü) dönüştüğü 1995'te AB WTO'da üye devletler yanı sıra bağımsız olarak yerini almıştır. WTO hukuku bu şekilde AB ticaret politikasının ayrılmaz parçası haline gelmiştir. İki taraflı ve çok taraflı tercihli ticaret anlaşmalarının artmasının iki örgütün karşılıklı etkileşiminde doğuracağı sonuçlara makalede ışık tutulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cenevre Konferansları, Kennedy, Tokyo, Uruguay, Doha Round, Bilateral ve Multilateral Tercihli Ticaret Anlaşmaları, Yatay (Horizontal) Müzakereler.

The Evaluation of GATT as EU's Basic Foundation

Abstract

The article evaluates the role of the GATT as the EU's basic ground which paved the way for the European integration and its function at the present day. In 1995, the GATT has transformed into the World Trade Organization (WTO), alongside its member states the EU took place independently within the WTO. Thus, the law of the WTO has become an indivisible part of the EU's trade policy. The increase of bilateral and multilateral preferential trade arrangements which result in two organizations' mutual interactions will be clarified in the article.

^{1*}Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih: 02.03.2021- Kabul Edildiği Tarih: 10.12.2021

^{2**}Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Uluslararası Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı, fusun.arsava@atilim.edu.tr, mahmutarsava@hotmail.com, ORCID: 0000-0003- 2275-7664
DOI: 10.17932/IAU.HFD.2015.018/hfd_v07i2001

Keywords: *Geneva Conferences, Kennedy, Tokyo, Uruguay and Doha Rounds, Bilateral and Multilateral Preferential Trade Arrangements, Horizontal Negotiations.*

Giriş

1947 tarihli Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) AET'nin temel taşlarını oluşturan çerçeveyi belirlemiştir. GATT en çok kayırlan ülke kuralından sapmayı sadece serbest ticaret anlaşmaları ve gümrük birliği anlaşmaları için kabul etmiş, bu şekilde aynı zamanda Avrupa entegrasyonunun da yolu açılmıştır. AB, EFTA'dan farklı olarak gümrük birliği olarak, GATT'ın XXIV. maddesine göre başlangıçtan itibaren dış ticaret politikası ile iştigal etmiştir Ekonomik entegrasyon süreci iç pazar ve dış ticaret ile sıkı bir bağ içinde gelişmiştir. Bu nedenle GATT Avrupa entegrasyonunda merkezi bir role sahip olmuştur. Avrupa entegrasyon sürecinin başından itibaren Topluluk Cenevre Konferanslarına katılmıştır. Topluluk ABD ile birlikte Kennedy Round'da, Tokyo Round'da, Uruguay Round'da belirleyici olmuştur. Cenevre anlaşması dış ticaret politikasında Topluluğun tek sesli konuştuğu ilk platform olmuştur. 1995'te WTO'nun (Dünya Ticaret Örgütü) kuruluşunda AB örgüte üye devletler yanı sıra, bağımsız olarak kendi adına yer almıştır. Birlik uyuşmazlıkların çözümünde de WTO'da önemli bir rol oynamaya başlamıştır. 1995'den 2016 ortalarına kadar Birlik 96 uyuşmazlıkta davacı, 82 uyuşmazlıkta davalı olarak, 157 uyuşmazlık prosedüründe müdahil olarak yer alarak WTO hukukunun gelişmesi çerçevesinde katkı sağlamıştır.³ WTO bu şekilde AB ticaret politikasının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.⁴ Ancak söz konusu durumun zayıflamaya yüz tuttuğuna ilişkin olarak günümüzde ipuçları ortaya çıkmaya başlamıştır. Kimi ekonomi hukukçuları sistemin çöktüğünden söz etmektedir. Tercihli anlaşmaların artması WTO'yu devre dışı bırakmaktadır. Makalede söz konusu öngörü ve WTO'nun gelecekteki rolü değerlendirilmektedir.

I. Algı ve Gerçekler

A. Tercihli anlaşmaların artması

Uruguay Round'un başarı ile tamamlanması ile birlikte WTO 1995'de Birliğin ticaret politikasında merkezi bir yer edinmiştir. Ancak durumun

³https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_by_country_e.htm (28.01.2021)

⁴COTTIER, Thomas/TRINBERG, Lorena, Gemeinsame Handelspolitik, Vorbemerkung zu den Artikeln 206 ve 207 AEUV, bkz.: von der Groeben/Schwarz/Hatje (Hrsg.), Europäisches Unionsrecht, 7.Auflage, 2015, Band IV, s. 270-292.

daha sonra değiştiği görülmektedir. 2001’de başlayan gelişmeleri gündemine alan Doha Round akamete uğramış ve şimdiye dek de gündem konusu kapatılamamıştır. Çin’in 2001’de, Rusya’nın daha sonra WTO’ya girmesi ile kartlar yeniden karılmıştır. Devletler artan bir şekilde yeni pazarlara giriş haklarını düzenlemek için tercihli anlaşmalar yapmaya başlamıştır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından itibaren bu tür anlaşmaların sayısının arttığı görülmektedir. Günümüzde 800 kadar tercihli anlaşmanın mevcut olduğu World Trade Institute’un veri bankası DESTA tarafından tespit edilmiştir.⁵ Bu anlaşmaların 350’si WTO’da tescil edilmiştir. AB de Avrupa ekonomik alanı gibi gerçek entegrasyon anlaşmaları ve İsviçre ile yapılan iki taraflı *anlaşmalar (Brexit ertesi İngiltere ile yapılacak anlaşma da bu model içinde yer alabilir)* yanı sıra 23 serbest ticaret anlaşması ve gümrük birliği ilişkileri üzerinden bu sarmalın içine girmiştir. Birlik bunun ötesinde 35’i aşkın devletle ve örgütle (*Andean Community, Mercosur ve Körfez Ülkeleri Konseyi*) müzakereler yapmakta ve yoğun şekilde tercihli ilişkiler içine girme çalışmaları yapmaktadır.⁶

Son yılların ticari ilişkilerinin bu şekilde yeni çok taraflı tercihli anlaşmalarla şekillendirildiği görülmektedir. Japonya ve ABD’nin de dahil olduğu 12 üyeli Transpasifik Ticaret Anlaşması 2015’de yapılmıştır.⁷ ABD ve AB arasında müzakere edilen Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı Anlaşması müzakereleri de Trump’ın yönetime gelmesi ertesinde şu an için akamete uğramış durumdadır.⁸ ASEAN çerçevesinde aynı şekilde Çin ile ekonomik işbirliği için müzakereler cereyan etmektedir.⁹ Bu anlaşmaların yeni jenerasyonu oldukça karmaşık nitelikleriyle eski serbest ticaret anlaşmalarından ve ortaklık anlaşmalarından oldukça farklıdır. Bu anlaşmalar sadece malların ve hizmetlerin serbest dolaşımını değil, yatırımları, çevre standartlarını, işçilerin haklarını, kısmen kartel hukukunu düzenlemektedir. AB’nin Kanada ile yapmış olduğu anlaşma bu çerçevede yeni jenerasyon anlaşmalara model olarak alınmaktadır¹⁰.

B. WTO’nun tasarrufları

WTO konusunda basın ve kamuoyunda şu an suskunluk hüküm sürmektedir. Birçok yorumcu Cenevre müzakerelerinin yıllardır akamete

⁵DESTA, <http://www.designoftradeagreements.org/www.designoftradeagreements.org/index.html>.(28.01.2021)

⁶bknz.: http://trade.ec.europa.eu/doelib/does/2006/december/tradoc_118238.pdf. (28.01.2021)

⁷bknz.: <https://ustr.gov/tpp/>); ABD başkanı Trump’ın yönetime gelmesi ertesinde ABD anlaşmadan çekilmiştir

⁸bknz.: <http://cc.europa.eu/trade/policy/in-focus/ttipl>.(28.01.2021)

⁹bknz.: <http://dfat.gov.au/trade/agreements/rcep/pages/regional-comprehensive-economic-partnership.aspx>(28.01.2021)

¹⁰<http://cc.europa.eu/trade/policy/infocus/ceta/>. (28.01.2021)

uğraması ışığında çok taraflılığın çöküşe geçtiğini dile getirmektedir. Bu algılama bir gerçek olarak siyaseti etkilemektedir. Ancak bu durum tam gerçeği de yansıtmamaktadır. Resme daha yakından bakıldığında durumun farklı olduğu görülmektedir. Tercihli anlaşmaların öncelikle uygulanmasına ve işleyişine ilişkin hükümlerinin üye devletlerin hukukuna aktarılması ve uygulanması bağlamında geçerli WTO hukukunun şeffaflık ve denetim ilkelerinin katkı yaptığı görülmektedir. Trade Policy Review Mechanism düzenli şekilde üye devletlerin ticaret politikalarına ilişkin olarak bilgilendirme yapmakta ve dolaylı olarak WTO üyelerinin ticaret politikalarının uyumuna ve anlaşmaların ulusal hukuka aktarılmasına katkı yapmaktadır. WTO hukukunun kalkınmada işbirliği ve teknik işbirliği programları bu anlaşmaların gelişmekte olan ülkelere aplikasyonu sürecinde destek olmaktadır. WTO sekreterliği önemli görevlerin yerine getirilmesinde International Trade Centre (ITC) ile işbirliği yapmaktadır.

Bunun ötesinde son yıllarda Cenevre müzakerelerinde kimi başarıların sağlandığının da göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Patent ile korunan ilaçlara erişim olanağının iyileştirilmesine yönelik anlaşma, kamu ihtiyaçlarının karşılanması anlaşmasının revizyonu, ticaretin kolaylaştırılmasına ilişkin anlaşma, yan alanlarda, örneğin hizmetlerin serbest dolaşımı, çevre ürünleri ve enformasyon teknolojisine erişim konusunda yapılan müzakereler bu örnekler arasında yer almaktadır. 2015 Aralık'ta tarım alanında ihracat sübvansiyonlarının kaldırılması gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin teşvikinde kilometre taşı teşkil etmektedir. WTO'nun uyuşmazlıkların çözümünde oynadığı rolün de göz ardı edilmemesi gerekmektedir. 1995'den itibaren bu rolün önemi artmıştır. Bu tarihten beri 450'yi aşkın uyuşmazlık WTO önüne gelmiş ve karara bağlanmıştır. İkili sistem olarak, paneller ve temyiz merci olarak Appellate Body kendini kanıtlamış ve WTO'nun prensip ve kurallarını yorumlayarak ve duruma göre sürekli bir süreç olan hukukun gelişmesi muvacehesinde WTO hukukunu geliştirerek kapsamlı bir içtihat hukukunun oluşumunu sağlamıştır.

WTO hukukunda Retortion ve karşı önlemin uyuşmazlıkların çözümü prosedürü olarak öngörülmesi, bu önlemlerin mali ve borç krizleri bağlamında alınan koruma önlemlerine karşı etkin bir enstrüman olarak kullanılmasını mümkün kılmaktadır. WTO krizlerin üstesinden gelmeyi başarmıştır. Medyanın sadece müzakerelerin akamete uğraması üzerinden

örgütün çalışmalarını değerlendirerek, örgütün özellikle uyuşmazlıkların çözümünde oynadığı role ve içtihat hukukunun oluşumuna yer vermemesi, örgütün gerçek işlevinin göz ardı edilmesine yol açmaktadır.

C. WTO hukukunun uluslararası ortak ticaret hukuku niteliği

Zikredilen modern tercihli anlaşmalar WTO hukukunun prensip ve esaslarına istinat etmektedir. Tercihli anlaşmalar temel esaslarını WTO hukukundan üstlenmekte ve onları icra etmektedir. Bu anlaşmaların WTO hukuku dayanağı dışında anlaşılması ve uygulanması mümkün değildir. Tercihli anlaşmalarda sorunlu konu olarak kabul edilen pazarın açılması ve kamu çıkarlarının korunması arasında denge sağlanması, çevre konusunda WTO hukukunun istisna düzenlemelerine atıf yapılması ve WTO içtihadının iktibas edilmesi tercihli anlaşmalara WHO hukukunun esas alındığını göstermektedir. Kanada ile yapılan CETA anlaşmasının 28.3 maddesinde yer alan “Article xx of the GATT 1994 is incorporated into and made part of this Agreement” hükmü açık şekilde bu yaklaşımı ortaya koymaktadır.¹¹

WTO hukukundan kurtularak kendini yeni anlaşmalarla sınırlamak isteyen devletlerin bu anlaşmaların hepsinin aynı sistemin parçası olduğunu göz ardı etmemesi gerekmektedir. Bu tablo ortak bir uluslararası ticaret hukukunun mevcudiyetini ortaya.¹² Tarihin de gösterdiği gibi iki taraflı ve çok taraflı anlaşmalar diyalektik bir ilişki içinde gelişmiştir.¹³ İki taraflı (bilateral) anlaşmaların büyük bir kısmı çok taraflı (multilateral) anlaşmaların dayanağını oluşturmuştur. 1883 ve 1886 tarihli Paris ve Bern Fikrî Mülkiyet Hakları Örgütü Anlaşmaları bunun bir örneğini oluşturmaktadır. Bu durum GATT için de geçerlidir. Bu anlaşmanın dayanaklarını ABD'nin iki dünya savaşı arasında yaptığı ikili ticaret anlaşmaları oluşturmuştur. Bunun tersine olarak tercihli anlaşmalar da önemli ölçüde multilateral anlaşmalardan doğmuştur. Avrupa Topluluğu hukukundan bağımsız olarak hizmetlerin serbest dolaşımı ilk kez 1995 tarihli GATS anlaşması ile hukuken bağlayıcı olarak kabul edilmiştir.

Yeni birtakım alanlar da önce tercihli anlaşmalarda düzenlenmektedir.

¹¹ bknz.: http://trade.cc.europa.eu/doclib/does/2014september/tradoc_152806.pdf (Fassung Sept.2015)

¹² COTTIER, Thomas, The Common Law of International Trade and the Future of the World Trade Organization, Journal of International Economic Law 2015 (18), s. 20.

¹³ COTTIER, Thomas/ SIEBER-GASSER, Christian Charlotte/ WERMELINGER, Gabriela, The dialectical relationship of preferential and Multilateral trade agreements, bknz.: Andreas Dür/Manfred Elsig, Trade Cooperation: The Purpose, Design and Effects of Preferential Trade Agreements, World Trade Institut, Cambridge University Press, 2015, s. 465-496.

Çevre standardı, işçilerin haklarının korunması, ticaret ve yatırım ilişkisinin artan bir şekilde birbirine bağlanması, menşe işaretlerinin ve geleneksel bilgilerin korunması, kartel hukukunda güçlendirilmiş iş birliği bu çerçevede yer alan örnekler arasındadır. Çok taraflı anlaşmalar ve tercihli anlaşmalar serbest ticaret düzeninin ortak dayanaklarını oluşturmaktadır. Bu durum uyuşmazlıkları ve ticaret sapmalarını ortadan kaldırmamaktadır. Bu anlaşmaların işlevi ortak düzenin temel taşları olmalarıdır. WTO hukuku ve tercihli anlaşmalar birlikte uluslararası ticaret hukuku müktesebatını oluşturmaktadır. Bu nedenle bu anlaşmaların çapraz uygulanması ve yorumlanması gerekmektedir. WTO hukuku uyuşmazlıkları çözme prosedürü bu çerçevede temel dayanak oluşturmaktadır. Bu durum özellikle uyuşmazlıkları çözme bakımından sürekli kurumsal yapısı olmayan tercihli anlaşmalar bakımından söz konusudur. Yapılan düzenlemeler kâğıt üzerinde WTO hukuku esas alınarak yapılmaktadır. Bunun çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Ortaklık anlaşmaları için söz konusu olduğu gibi pazar payı itibariyle asimetric durumların ortaya çıkması mümkündür. Örneğin gelişmekte olan hiçbir devlet yararlarını kaybetme endişesi taşımadan AB'yi dava etme cesareti gösterememektedir. NAFTA çerçevesinde olduğu gibi ABD ile doğan uyuşmazlıkların WTO seviyesinde ele alınmasının öngörülmesi de ayrıca asimetric ilişkilere yol açmaktadır. Kaynak, tecrübe ve kurumsal yapı eksikliği de ayrıca asimetric ilişkilere yol açmaktadır. Transatlantik Pasifik (TTP) anlaşmasında olduğu gibi birçok anlaşma sürekli bir sekretarya ve uyuşmazlıkları çözmeye matuf kurumsal bir organ öngörmemektedir. Hukuk tarihi güçlü bir kurumsal yapının mevcudiyeti halinde hukukun gelişebileceğini ve icra edilebileceğini ortaya koymuştur. Böyle bir durumun söz konusu olmaması halinde hukuk kâğıt üzerinde kalmaya mahkûmdur. Bütün bu nedenlerle WTO ortak ticaret politikalarında temel direktir. Tercihli anlaşmaların bugün sahip olduğu öncelik çerçevesinde AB'nin gelecekte nasıl bir rol üstlenmesi gerektiğinin ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir.

II. Pazar Erişiminden Hukuk İhdasına Yönelik Evrim

A. Pazar erişimi müzakereleri

WTO çerçevesinde yürütülen çok taraflı müzakerelerde karşılaşılan zorlukların değişik nedenleri bulunmaktadır. WTO prensiplerinin uygulanması memnun edici şekilde gelişmekte olan ülkelerde ve eşik ülkelerde ekonomik büyümeye yol açmıştır. Bu durum onların çok kutuplu dünyada müzakere pozisyonunu güçlendirmiştir. Bu devletlerin artık eski

dönemlerde olduğu gibi transatlantik ilişkiler içinde tutulması mümkün değildir. BRICS devletlerinin (*Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika*) bu çerçevedeki rolünün hesaba katılması gerekmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin 2001 yılında WTO'ya katılımı ve ihracata istinat eden büyümesi birçok devletin multilateral seviyede yeni tavizler vermekten kaçınmasına, daha çok Çin dışındaki devletlerle tercihli anlaşmalar yapmasına yol açmıştır.

Önümüzdeki yıllarda büyük bir ihtimalle söz konusu nedenlerle tercihli anlaşmalar bağlamında pazar erişimi müzakereleri sürdürülecektir. Bu durum gerek gümrük vergileri, gerekse tarife dışı ticaret engellerinin kaldırılması müzakerelerinde hizmet edimi pazarına erişim ve göçmen işçiler bakımından söz konusu olacaktır. Bu bağlamda multilateral bölgesel anlaşmalar önem kazanacaktır. Bu anlaşmalarda öngörülen teknik standartlar ve hizmet edimi düzenlemeleri üçüncü devletleri de etkileyecektir. Üçüncü devletler mümkün olduğu nispette bu normları pazar erişimini gereksiz zorlaştırmamak için unilaterale üstlenecektir. Bu şekilde ortaya çıkan standartlar sonraki aşamada WTO veya başka bir örgüt bünyesinde multilateral düzenlemelerin dayanağı olacaktır. Söz konusu gelişme pazar erişimine ilişkin klâsik alanların müzakerelerinin bundan böyle WTO'nun tekelinde olmadığını göstermektedir. WTO'nun ve AB'nin ticaret politikasını yeniden şekillendirmesi gerekmektedir. Bu bağlamda müzakere başlıklarından hangilerinin tercihli ticaret anlaşmaları müzakerelerinde, hangisinin multilateral ticaret anlaşmaları müzakerelerinde ve WTO seviyesinde tamamlayıcı olarak ele alınmasının doğru olacağını tespiti önem taşımaktadır.

B. Klâsik ticari konferanslar döneminin sona ermesi

Ortaya çıkan tablo klâsik ticari konferanslar döneminin sona erdiğini göstermektedir. Şimdiye dek Uruguay-Round'la beraber gerçekleştirilen sekiz konferansta bilateral müzakere edilen gümrük indirimlerinin multilateral düzenlenmelere dönüştürmesi, hizmet edimi ve fikri mülkiyet konularında düzenleme yapılması ve bu düzenlemelerin geliştirilmesi hedefi gütmüştür. Pazar erişimi müzakerelerinin sonlanması ile beraber kapsamlı paket müzakereler yapma dayanağı ortadan kalkmıştır. WTO gelecekte daha çok 2001'den beri Doha-Round hariç olmak üzere, farklı konulara ilişkin başarılı şekilde sonuçlanan müzakereler için olduğu gibi münferit konulardaki pazar düzenlemelerine yoğunlaşacaktır. WTO, Doha kalkınma

ajandası ile birlikte yahut bunu tamamlaması ertesinde diğer uluslararası örgütler için olduğu gibi yeni projelerle yoluna devam edecektir. Bu durum WTO'nun kapsamlı bir ajandaya sahip olmasına, ticaret, iklim değişikliği gibi konuları gündem dışı bırakmasına neden olmayacaktır. Öncelikle, menşelerinden bağımsız olarak pazara giren ve üye devletlerin ulusal düzenlemelerine tabi olan ürünlerin statüleri ile ilgili konular ele alınacaktır. Bu düzenlemeler uluslararası hukuk üzerinden kısmen yakınlaştıracak ve harmonize edilecektir.

C. Sektörel müzakereler

1. Yardım ve Sübvansiyonlar

Tercihli anlaşmaların ele almadığı bir konu olarak yardımlar karşımıza çıkmaktadır. Sübvansiyon hukuku sanayi ürünleri alanında ve tarım ekonomisi alanlarında WTO hukukunun konusunu oluşturmaktadır. Tercihli anlaşmalarda kural olarak bu konular multilateral düzenleme gerekliliğine istinaden düzenlenmemektedir. İki taraflı sınırlamaların üçüncü taraflar bakımından sonuç doğurmaması nedeniyle yardım sınırlamalarına tabi olmayan tercihli anlaşma tarafı devletler pazara giriş kolaylığı elde etmektedir. Sübvansiyon hukuku bu nedenle WTO'nun en önemli müzakere konusunu teşkil etmektedir. Bu bağlamda refahı arttıran devlet katkılarının yapılması, koruyucu etkisi olan katkıların ise sona erdirilmesi hedeflenmektedir.

Geçerli anlaşma ve kurallar çerçevesinde ortaya çıkan sorunlar arasında askıya alınan, dava edilemeyen sübvansiyonlar (öncelikle araştırma ve kalkınma, tarım ekonomisi ve deniz balıkçılığı alanında) karşımıza çıkmaktadır. GATT'ın XV. maddesinde öngörülen müzakere yetkisi bu bağlamda şimdiye dek kullanılmamıştır. Önemli bir sektör olarak sivil havacılık alanında ortaya çıkan problemler mevcut anlaşmayı aşmaktadır. Petrol üreten devletlerin hava yolu şirketlerine yaptıkları kapsamlı destekler haksız rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. WTO hukuku ancak tarifeli uçuşları ve iniş hakkını düzenlememektedir. Bu konuda düzenleme yapılması öncelikle bu konudaki dayanakların müzakere edilmesini gerektirmektedir. Sektörel bağlamda yeni sorunlar iklim değişikliği ile bağlantılı olarak enerji alanında ortaya çıkmaktadır. Henüz çözümlenmemiş bir sorun olarak gelecek yıllarda fosil yakıtlar için yapılan sübvansiyonların bir sosyal anlaşma ile kaldırılması teknoloji transferinin sağlanması koşulu ile mümkün olabilecektir. Petrol üreten ülkelerin hemen hemen hepsinin

günümüzde WTO'nun üyesi olması böyle bir anlaşmanın yapılabileceği ümidini arttırmaktadır.

2. Sürdürülebilir elektrik enerjisi üretimi

Elektrik enerjisi konusunda sektörel bir anlaşmanın yapılması da bir olasılık olarak düşünülebilir. Elektrik enerjisi üretiminin sürdürülebilirliğinin ve gelişme için öneminin anlatılmasına gerek bulunmamaktadır. Bu çerçevede sınır aşan smartgrids, yatırım, hizmet edimi, sübvansiyon ve teknoloji transferi konularında enterkonnekte ağların oluşturulması gerekmektedir. Üretimin ne şekilde sağlanacağı konusunda "Production and Process Methods" büyük önem taşıması nedeniyle bununla ilgili teknolojiye erişimin müzakere edilmesi öncelikli konudur.¹⁴ Sürdürülebilir üretilen enerji ile ihtiyaçların karşılanması büyük ölçüde uluslararası ticarete bağlıdır. İklim koşullarının uygun olduğu yerlerde rüzgâr ve güneş enerjisi üretiminin mümkün olması nedeniyle dezentral enerji üretiminin tamamlayıcısı olarak sürdürülebilir enerji gereksinimi ancak söz konusu koşulların olduğu yerlerden karşılanabilir. Uzun vadeli bir proje olarak bugün internet için olduğu gibi diğer uluslararası örgütlerle işbirliği ilişkisi içinde küresel bir elektrik enerji ağının oluşturulması WTO'nun yeni bir görev alanı olarak düşünülebilir. Bu ve bunun gibi sektörel müzakereler günümüzde mallar, hizmet edimi, yatırımlar, rekabet ve fikri mülkiyet konuları arasındaki geleneksel ayrımlar yapılmaksızın kapsamlı ve entegre edici ve münferit sektörlerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yürütülmektedir.

D. Yatay müzakereler

Mevcut anlaşmalar çerçevesinde yeni sorunlar için sektörel müzakereler yanı sıra yatay (horizontal) müzakereler de ortaya çıkmaktadır. Örneğin malların dolaşımından farklı olarak sınır ve gümrük korumasının kural olarak bulunmadığı hizmet edimine ilişkin olarak haksız rekabet bağlamında koruma önlemleri alınması yahut mineraller, nadir metaller ve tarım ekonomisi çerçevesinde gıda ürünleri için GATT çerçevesinde ihracat sınırlamaları getirilmesi mümkündür. Hizmet edimi alanında daha detaylı bir sınıflandırma yapılması sorunlar doğurma potansiyeline sahiptir. Fikri mülkiyet alanında öncelikle gen teknolojisi ürünlerinin patentlendirilmesi biyolojik yöntemler konusunda yeni sorunlar ortaya çıkartmaktadır. Elektronik ticaretin düzenlenmesi her zaman olduğu gibi

¹⁴COTTIER, Thomas, Renewable Energy and WTO Law: More Policy Space or Enhanced Disciplines?, Renewable Energy Law and Policy Review, 2014(5), s. 40-51.

rekabet hukuku, yatırımların korunması ve bu alanların ticari düzenlemelerle ilişkisi cazibe merkezi alanlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu alanların ilk adım olarak çalışma programlarında ele alınması, elde edilen sonuçların daha sonra tercihli anlaşma müzakerelerinin gündemine alınması uygun gözükmektedir. Devletler, tercihli anlaşma müzakerelerden farklı olarak Cenevre müzakerelerinde WTO sekreterliğinin ve sayısız non-governmental kurumların bilgi ve tecrübelerinden yararlanma imkânına sahiptir. Bu durum öncelikle ticaret politikası bağlamında büyük kaynaklara sahip olmayan gelişmekte olan ülkeler bakımından caziptir.

III. Kurumsal Gelişmeler

A. Uzlaşma diplomasisinde reform

Sektörel ve yatay müzakereler WTO'nun karar mekanizmasına uyum konusunu gündeme getirmiştir.¹⁵ Çok kutuplu bir dünyanın oluşumu ve önemli ölçüde değişen koalisyonlar uzlaşma prensibinin düşünülmesini gerektirmektedir. Tek bir devletin kararları bloke edebilmesi Cenevre Konferanslarında sözü edilen konuların müzakere edilme şevkini kırmaktadır. Uzlaşma prensibinden şeklen ağırlıklı oy sistemine dönüş ise olası bir durum olarak gözükmemektedir. Diplomatik bir uygulama olarak uyuşmazlıkların çözümlenmesi bağlamında başarılı bir şekilde kullanılan konsensüsten bir eksik oyu ifade eden uzlaşma prensibinin benimsenmesi mümkündür. Bu yöntem 1947 GATT çatısı altında AET tarafından da tarım alanında sayısız kez uygulanan engelleyici yöntemden önemli farklılık göstermektedir. Bu yöntemin WTO'nun çekirdeğini oluşturan alanlarda yeni multilateral çözümlerin bulunması bağlamında uygulanmaması için hiçbir engel bulunmamaktadır.

B. WTO sekreterliğinin statüsü

Anlaşmalarda sadece çerçevesi düzenlenen WTO sekreterliğinin fonksiyonunun ve statüsünün de değerlendirilmesi gerekmektedir. Sekreterliğin müzakerelerde ve uyuşmazlıkların çözümü prosedüründeki rolünün şeffaflaştırılması gerekmektedir. Sekreterliğin komite çalışmalarında ve uyuşmazlıkların çözümü prosedüründe kendi görüşünü ortaya koyabilmesi gerekmektedir. Sekreterlik için panellerin ve Appellate Body üyelerinin istişare hizmeti yanı sıra redaksiyon çalışmaları ötesinde hizmet verecek bir "legal counsel"ın oluşturulması düşünülebilir. Bu

¹⁵STEGER,Debra P., Redesigning the World Trade Organization for the Twenty-First Century, Wilfrid Laurier University Press, Ottawa 2010

DAVEY,William J./JACKSON,John H, The Future of International Economic Law, 2008, Oxford University Press, Oxford

şekilde sekreterlik de yükümlülüklerini yerine getirmeyen üye devletlere karşı dava açma olanağına sahip olabilir. AB bünyesinde anlaşmaların bekçisi rolü oynayan Komisyonun WTO için örnek alınması mümkündür. WTO'nun bu bağlamda supranasyonalleşmesi değil, uluslararası örgüt olarak fonksiyonlarının iyileştirilmesi hedeflenmektedir.

C. BM ve diğer uluslararası örgütlerle işbirliği

Sektörel müzakerelerden hareketle diğer uluslararası örgütlerle işbirliğinin yeni dayanaklara ihtiyaç gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Hemen hemen tüm yaşam alanlarında, örneğin kalkınma, sağlık, çevre ve iklim, çalışma ve mülteci, fikri mülkiyet, insan hakları yahut denetim sorunlarında ticari enstrümanların kullanması yanı sıra BM'in uzman kuruluşları, IMF ve Dünya Bankası grupları ile ve non-governmental kuruluşlarla sıkı bir iş birliğinin gerekli olduğu görülmektedir. Bunun anlamı uzman kuruluşların görevlerinin üstlenilmesi değil, non-trade concern'lerle daha sıkı işbirliğine matuf uygun ticari kuralların oluşturulmasıdır. Onlarla uyumu temin eden uluslararası ekonomi hukuku alanında küresel yönetimi iyileştirecek konferansların Cenevre'de yapılması ayrıca iyi bir şans olarak görülmektedir.

D. Uyuşmazlıkların çözüm prosedürünün genişletilmesi

WTO'nun uyuşmazlıkların çözümü prosedürünün tercihli anlaşmalara genişletilmesi belki de gündeme getirilen en önemli kurumsal yenilik olarak değerlendirilmektedir. Bugünkü hukuki durum birbirini tamamlayan iki alanın birbirinden izole edildiğini göstermektedir. Panels ve Appellate bugün bu gereksinimi ancak marjinal olarak dikkate almaktadır. Tercihli anlaşmalara istinat eden bir davanın WTO önüne getirilmesi mümkün değildir. Yetkilerin genişletilmesi ile sadece tercihli anlaşmaların kurumsal yapılarının iyileştirilmesi değil, özellikle uzlaşma prosedürü konusunda WTO'nun mevcut bilgilerinin ve büyük tecrübelerinin tercihli anlaşmalar alanında kullanılması mümkün olacaktır. Bu durum ayrıca WTO hukuku ve tercihli anlaşmaların maddi hukuk olarak uyumunu temin edecektir. WTO'nun dünya ticaret mahkemesi yönünde inkişafı, yatırım anlaşmalarının dünya ticaret mahkemesi yetki alanına dahil edilmesi ile WTO'nun merkezi rolünü güçlendirecektir).¹⁶

¹⁶FLETT,James, Referring PTA disputes to the WTO dispute settlement system, bknz.: A.Dür/M.Elsig (Hrsg.), Trade Corporation: The Purpose, Design and Effects of Preferential Trade Agreements, 2015, s. 555-579.

IV. Birliğin Görevi

WTO'nun geliştirilmesinde AB'ne önemli bir görev düşmektedir. AB uluslararası örgütlerin şekillendirilmesi konusunda hiçbir üyenin sahip olmadığı tecrübeye ve çok katmanlı bir sistemde (beş katlı bir ev gibi) yerel, subfederal, federal devlet, bölgesel ve küresel seviyede rol oynamaktadır.¹⁷ Avrupa entegrasyonunun söz konusu tecrübeleri yeryüzünün diğer yerlerine nazaran Avrupa'da uluslararası hukukun anayasallaşma çalışmalarının daha hızlı ilerlemesine yol açmıştır (Jan Klabbers/Anne Peters, Geir Ulfstein, "The Constitutionalization of International Law", 2009, Oxford University Press, Oxford). Bu durumdan WTO'nun ve diğer uluslararası örgütlerin gelişmesi ve küresel ticaretin hukuken düzenlenmesi bağlamında yararlanması önem taşımaktadır. WTO anlaşmasının tercihli anlaşmalarının da dayanağı olduğunun göz ardı edilmemesi gerekmektedir. WTO'nun bu özelliğinin gelecekte mevcut anlaşmalara ilişkin yatay müzakereler, öncelikle sektörel anlaşmalar ve kurumsal yenilenmeler üzerinden daha fazla geliştirilmesi mümkündür.

Kısaltmalar

AEUV	Der Vertrag über die Arbeitsweise der Europäischen Union
Art.	Artikel (madde)
ASEAN	Association of Southeast Asian Nations
Aufl.	Auflage (bası)
BRICS	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti
DESTA	Design of Trade Agreements
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması
Hrsg	Herausgeber (editör)
NAFTA	North American Free Trade Agreement
Rn	Randnummer
Rs	Rechtssache
TTIP	Transatlantic Trade and Investment Partnership
WTO	World Trade Organisations

¹⁷COTTIER, Thomas, Towards a five storey house, bkz.: Christian Joerges/Ernst –Ulrich Petersmann (Hrsg.), Constitutionalism, Multilevel Governance and International Economic Law, 2011, International Trade Law, Vol 12, s. 495, Hart Publishers, Oxford

Kaynakça

[1] COTTIER, Thomas: The Common Law of International Trade and the Future of the World Trade Organization, *Journal of International Economic Law* 2015 (18)

[2] COTTIER, Thomas: Renewable Energy and WTO Law: More Policy Space or Enhanced Disciplines?, *Renewable Energy Law and Policy Review*, 2014(5)

[3] COTTIER, Thomas: Towards a five storey house, bkz.: Christian Joerges/Ernst –Ulrich Petersmann (Hrsg.), *Constitutionalism, Multilevel Governance and International Economic Law*, 2011, *International Trade Law*, Vol 12, s. 495, Hart Publishers, Oxford).

[4] COTTIER, Thomas/ TRINBERG Lorena: Gemeinsame Handelspolitik, Vorbemerkung zu den Artikeln 206 ve 207 AEUV, bkz.: von der Groeben/Schwarz/Hatje (Hrsg.), *Europäisches Unionsrecht*, 7.Auflage, 2015, Band IV

[5] COTTIER, Thomas/SIEBER-GASSER Christian Charlotte / WERMELINGER Gabriela: Thedialectical relationship of preferential and Multilateral trade agreements, bkz.: A.Dür/M.Elsig(Hrsg.), *Trade Cooperation: The Purpose, Design and Effects of Preferential Trade Agreements*, 2015

[6] DAVEY, William J./JACKSON, John H.: *The Future of International Economic Law*, 2008, Oxford University Press, Oxford

[7] DÜR, Andreas/ELSIG, Manfred: *Trade Cooperation: The Purpose, Design and Effects of Preferential Trade Agreements*, World Trade Institut, Cambridge University Press, 2015

[8] FLETT,James: Referring PTA disputes to the WTO dispute settlement system, bkz.: A.Dür/M.Elsig (Hrsg.), *Trade Corporation: The Purpose, Design and Effects of Preferential Trade Agreements*, 2015

[9] KLABBERS, Jan / PETERS, Anne/ ULFSTEIN,Geir: “The

Constitutionalization of
International Law", 2009, Oxford University Press,Oxford).

[10] STEGER,Debra P.: Redesigning the World Trade Organization for
the Twenty-First Century, Wilfrid Laurier University Press, Ottawa 2010